

Romanikieltä- ja kulttuuria elokuvien keinoin

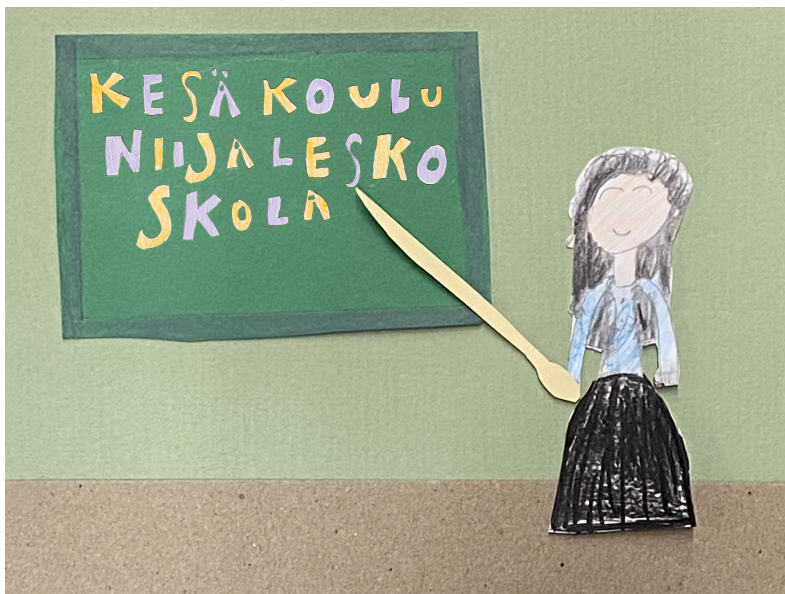
Maikki Kantola

maikki.kantola@gmail.com

Elokuva

Oma kieli, äidinkieli, on ajattelun, tunteiden, sydämen ja identiteetin kieli. Äidinkielenä ajatellaan ensisijaisesti joko ensimmäisenä opittua kieltä tai kieltä, jota ihminen osaa parhaiten, mutta sitä voidaan määritellä myös identiteetin kautta (OPH 2016, 3, YLE 2011). Suomen perustuslaissa (17§) mainitaan, että jokaiselle Suomessa asuvalla oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Mutta miten toimia, kun oma kieli on vaarassa kuolla sukupuuttoon?

Tämä kirjoitus on yksi esimerkki kielen elvytyksestä yhteisöllisen, työpajoihin perustuvan, taidetyöskentelyn avulla. Olen vuodesta 2023 tehnyt eri puolella Suomea romaniyhteisön järjestämässä kielikouluissa tai perheleireillä animaatioita ja lyhyitä elokuvia romanilasten kanssa. Elokuvat toteutetaan romanikielellä ja ne päätyvät lopulta YLE:n lastenohjelmien Pikku Kakkosen Teemalle, mistä ne on sekä romani-että pääväestön katsottavana.

Kuva 1: Maikki Kantola - Still kuva elokuvasta Nijalesko skola (2023)

Romanit ja romanikieli

Suomessa on arviolta 10 000 – 12 000 romania (Ruotsissa lisäksi noin 3000), joista vain kolmasosa osaa edes vähän ja käyttää päivittäin arjessaan romanikieltä. (Stenroos 2023, 68). Romanikieli kuuluu indoeurooppalaiseen kielikunnan indoarjalaiseen alaryhmään ja sen alkujuuret löytyvät Intiasta. Keskiajasta lähtien romanikieltä on puhuttu ainoastaan Euroopassa. Romanikieli on universaali, mutta se on vuosien varrella saanut vaikutteita eri kielistä ja murre-erot ovat merkittäviä. Suomen romanikieli, kaalo, kuuluu laajemmin romanikielten pohjoisiin murteisiin ja poikkeaa paljon muiden maiden murteista. Romanikielessä on Suomessa myös itä- ja länsimurteensa. Lisäksi kieli on saanut vaikutteita ja lainasanoja muun muassa suomen ja ruotsin kielistä. (Grandqvist, Pulma 2014, Tuukkanen 2012.)

Valtio ja kirkko yrittivät pitkään assimiloida romaneja osaksi pääväestöä rajoittamalla ja hävittämällä romanikulttuuria, -identiteettiä ja -kieltä. Kulttuuri ja identiteetti on säilynyt, mutta kielentaitajien määrä on vähentynyt radikaalisti. Valtakieli on siirtynyt yhteiskunnan kaikista eri osa-alueista myös kotiin. Kun kotona kieltä ei opeteta seuraavalle sukupolvelle, valtakieli korvaa äidinkielen aseman. (Bernhardt, Hedman.) Suomen romanikieli onkin vakavasti uhanalainen kieli. Romanikieltä puhuvien lukumäärän on arvioitu vähentyneen 50 vuoden aikana lähes 40 prosentilla (Grandqvist, Stenroos 2023, 68).

Oman kielen kadotessa on vaara menettää tärkeää perimätietoa sekä yhteisön identiteettiä. Kun sanat, joilla asioita on aiemmin kuvattu, katoaa, menetetään myös sanojen takana ollut tieto. (Jäppinen 2003). Uhkaavassa asemassa oleva kieli tarviikin toimenpiteitä säilyäkseen. Kielen elvyttämiseen tarvitaan sekä poliittista tahtoa, lainsäädännöllinen tuki, resursseja ja arvostavaa asennetta. Tämän lisäksi ihmisillä itsellään täytyy olla tahto ylläpitää ja uudistaa kieltä. (Hedman, Jäppinen.)

Saamelaiset löysivät maorien kehittämän kielipesämallin 1990-luvun alussa. Kielipesässä alle kouluikäisille annetaan täydellistä kielikylpyä, jolloin päiväkodissa puhutaan ensimmäisestä päivästä lähtien vain omaa vähemmistökieltä (Jäppinen). Vastaavanlaista toimintaa ja opetusta on järjestetty romaneille joissain kunnissa. Haasteena on kuitenkin yhteisön jäsenten asuminen ympäri Suomea, kielenosaajien

sekä rajoituksen vähentyminen. (Romanipolittinen neuvottelupäivä 2023, Tuukkanen 2012, YLE 2011).

Pitkään romanikieli toimi yhteisön sisällä ”salaisena” kielenä, jota ei haluttu avata pääväestölle. Vuonna 1980 pohjoismaiden romaniseminaarissa kuitenkin romaniaktiivi Edvard Grönfors ryhtyi puolustamaan romanikielen tutkimista ja opettamista (Pulma). Kaksi vuotta myöhemmin painettiin Viljo Koiviston aapinen Drabibosko ta rannibosko byrjiba, jonka jälkeen 1980-luvun lopulla ja 90-luvulla julkaistiin useampi oppikirja. Vuonna 1994 Suomi hyväksyi Euroopan neuvoston vähemmistökieliä koskevan peruskirjan. (Grandqvist.) Romanikielen lautakunta laati vuonna 2009 romanikielen kielipoliittisen ohjelman (Hedman). Opetushallitus on julkaissut oppimateriaalia, mutta romanikielten opettajia on vähän. Vuodesta 2013 alkaen romanikieltä on alettu tutkimaan ja opettamaan yliopistossa (Pulma 2014, Tuukkanen 2012). Opetushallituksen asiantuntijaryhmä julkaisi vuonna 2022 romanikielen elvytysohjelman toimenpiteineen (Opetushallitus 2022). Seuraavana vuonna, 2023, julkaistussa Suomen romanipoliittisessa ohjelmassa vuosille 2023 - 2030 (ROMPO 3), kiinnitettiin huomiota romanikielen opettajien koulutukseen (Stenroos 2023, 74). Suomen kulttuurirahasto (SKR) on ollut vuodesta 2023 asti mukana romanikielen ja -kulttuurin elvytyksessä tukien erilaisia hankkeita erityiskohteinaan aina vuoteen 2030 asti.

Elokuvia romanilasten kanssa

Videootit ry:n yhteistyö romaniyhteisöjen kanssa alkoi kesällä 2023. Olin aikaisemmin tutustunut eri puolella Suomea asuviin romaniaktiiveihin ollessani Taiteen edistämiskeskuksen kulttuurisen moninaisuuden läänintaiteilija. Ehdotin taideprojektia Punkaharjulla järjestetyn romanikielen- ja kulttuurin kesäkoulun yhteyteen. Kesäkoulu pidettiin Itä-Karjalan kansanopistolla, jonne kokoontui lähes 100 osallistujaa. Aikuiset opiskelivat päivittäin keskenään ja lapsilla oli oma kielikoulu sekä muuta aktiviteettia, mihin idea elokuvan tekemisestä sujautti.

Ensimmäinen työpaja alkoi satuhetkellä. Tutustuimme ensin romanikielellä kirjoitettuihin tarinoihin, jotka olin etukäteen dramatisoinut käsikirjoituksen

muotoon. Tämä jäi kuitenkin alun satuhetkeksi, sillä hyvin nopeasti suunnitelmani muuttuivat. Koin tärkeämmäksi kuulla lasten omia tarinoita ja heille tärkeitä asioita. Tämän jälkeen työskentely jatkuikin dokumentaarisesti keskittyen lasten omiin tulevaisuuden haaveisiin sekä mukaviin harrastuksiin. Jokainen lapsi piirsi animaatioon oman hahmonsansa ja kuvat, jotka liittyivät hänen tarinaansa. Yhdessä nämä animoitiin kokonaisuudeksi. Viikon aikana, todella kiihkeällä työskentelyrytmillä, saatiin aikaan ensimmäinen romanikielellä toteutettu elokuva, ”*Niijalesko skola*”, missä jokainen työpajaan osaajista esittelee itsensä ja kertoo, mitä heistä tulee isona ja mikä heistä on hauskaa tekemistä vapaa-ajalla. Elokuva esitettiin kesäkoulun päätteeksi saaden hyvän vastaanoton. Kesäkouluun osallistuneet aikuiset pitivät tärkeänä kehittää enemmän lapsille kohdennettua romanikielistä materiaalia.

Positiivinen palaute kannusti jatkosuunnitelmiin. Romaniyhteisön tuella haimme ja saimme projektiin rahoitusta. SKR:n ja Taiken avustuksilla alkoi laajemman projektin suunnittelu sekä uusien yhteistyökumppaneiden etsiminen. Vuoden 2024 aikana työpajoja pidettiin uudelleen Punkaharjun kesäkoulussa sekä Porissa ja Oulussa romanien paikallisten perheleirien yhteydessä ja Helsingissä yhteistyössä Suomen romaniyhdistys ry:n kanssa.

Elokuvien aiheet liittyvät lasten arkeen, sekä aiheisiin, jotka koskettavat päiväkotijä ja alakouluikäistä yleisöä. Tarinat liittyvät omaan perheeseen, ystävytyteen, tulevaisuuden unelmiin, arkipäivän toimintoihin, juhliin, omaan kulttuuriin sekä luonnonilmiöihin ja vuodenaikoihin. Lisäksi sanastoa kartuttaakseen tarinoissa vilisee numeroita, värejä, tervehdyksiä ja toivotuksia. Tarinoiden raamit ovat aikuisten valitsemia, mutta niiden sisältö on puhtaasti lapsilähtöistä. Lyhytelokuvien välityksellä tutustutaan tällä hetkellä romanilapsia kiinnostaviin asioihin sekä romanikulttuuriin kuuluviin ominaispiirteisiin. Lapset pääsevät vaikuttamaan sisältöihin ja kertomaan elämästään. Käsikirjoituksen työstämisen ja koko projektin lähtökohtana on yhteisöllinen työskentely. Taustalla on myös vahva romaniyhteisön tietämys.

Yhdessä kirjoitettujen käsikirjoitusten lisäksi työpajoissa tuotetaan kuvamateriaalia elokuvaan. Tarinat kirjoitetaan aluksi suomenkielellä, mutta ne käännetään

romankielelle. Tämän jälkeen lasten kanssa opetellaan dialogit ja äänitetään ne. Elokvien lopputulos on tietokoneella toteutetut pala-animaatiot.

Tarinoita ja kuvallista toteutusta tehdään yhteistyössä eri romanijärjestöjen kanssa eripuolilla Suomea. Tämä sitouttaa romaniyhteisöä ympäri maata mukaan toimintaan. Välimatkat toki ovat haasteellisia, kuin myös lasten kanssa käytettävän ajan lyhytkestoisuus. Työpajat ovat kahdesta päivästä viikkoon riippuen tilanteesta ja paikasta. Kuitenkin tällä tavoin useampi taho pääsee mukaan toimintaan ja saa kädenjälkensä näkyviin televisioon.

YLE:n lastenohjelmat, minne olen aikaisemmin tehnyt animaatioon sekä luonnon- ja ympäristönsuojeluun liittyvää Kuvat liikkuvat -sarjaa, on näyttänyt vihreää valoa elokuvien julkaisemiseksi. Valmiiden elokuvien kohderyhmänä on 4 – 9-vuotiaat lapset, joskin ne sopivat myös sitä vanhemmillekin katsojille kielenopiskelun tueksi. Romanilasten kanssa yhteisöllisesti toteutetut ja romanikielellä julkaistut elokuvat tukevat myös Pikku Kakkosen lupausta olla mukana romanikielen elvytyksessä.

Ensimmäiseen, vuoden 2023, työpajaan nähden hektinen työtahti on rauhoittunut. Työpajoissa ei tähdätä valmiiseen elokuvaan, vaan ne kypsyvät pidemmän aikaa säilyttäen kuitenkin lasten vahvan kosketuksen. Projekti on vielä kesken, mutta jatkuu määrätietoisesti, kunnes koko televisiosarja on valmis.

Kuva 2: Maikki Kantola – Lapset elokuvien kuvittajina – työpaja Oulussa (2024)

Lastenoikeuden osana työskentelyä

Lastenoikeuksien näkökulmasta katsottuna toiminta romanilasten kanssa läpäisee useamman artikkelin sisältöjä. Yhteistyö YLE:n kanssa toteuttaa lastenoikeuksien artikkelin 17 sisältöä kiinnittämällä erityistä huomiota vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten kielellisiin tarpeisiin tukien näin laajempaa kielenelvytyksen päämäärää (ks. Lastenoikeudet, artikla 17). Julkaistavia elokuvia voidaan hyödyntää myös opetuksen ohessa tarjoten materiaalia sivistyksellisen identiteetin, kielen ja arvojen tukemiseen (ks. Artikla 29.) Kielen säilyttämisen lisäksi lapsille annetaan ääni tarinoiden kehittämisessä ja kuvallisessa ilmaisussa tuoden näin ilmi omia mielipiteitä kollektiivisesti tehdyn taiteen muodoss (ks. Artikla 13). Valmiiden elokuvien avulla pyritään romanikulttuurin esilletuomiseen positiivisella tavalla tukien näin myös lasten ja koko yhteisön identiteetin voimistumista ja yhdenvertaisuutta (ks. Artikla 29). Työpajat tarjoavat ryhmän jäsenille mahdollisuuden nauttia yhdessä ryhmän jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan ja kannustaa oman kielen käyttämiseen (ks. Artikla 30). Toiminta antaa lapsille mahdollisuuden mielekkääseen vapaa-aikaan sekä osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin (ks. Artikla 30). Valmiit elokuvat levittyy lastenohjelmien välityksellä myös pääväestölle purkaen stereotyyppisiä ajatuksia romaniyhteisöstä ja heidän elämästään (ks. Artikla 2). Elokuvien kuvasto tuo romanit osaksi kaikille saavutettavaa mediavirtaa (ks. Artikla 17).

LÄHTEET

Bernhardt, J. Kieli, älä kuole – kääntäjä kielen suojelijana

<https://traduct.fi/kieli-ala-kuole-kaantaja-kielen-suojelijana/>

[Poimittu 2.10.2024]

Grandqvist, Kimmo. Suomen romanikieli. Kielikello.

<https://kielikello.fi/suomen-romanikieli/>

[Poimittu 5.10.2024]

Hedman, H. Romanikieli ja kirjallisuus. Opetushallitus.

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/romanikieli-ja-kirjallisuus>

[Poimittu 2.10.2024]

Jäppinen, S. 2003. Kielten kohtalo. Kumppania -lehti 5/2003.

<https://maailmankuvalehti.fi/2003/5/pitkat/kielten-kohtalo/>

[Poimittu 2.10.2024]

Lastenoikeudet: YK:n lastenoikeuksien sopimus

<https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turvaa-lasten-ihmisoikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/#2-artikla>

[Poimittu 5.10.2024]

OPH. 2016. Oma mieli – oma mieli. Oppilaan oma äidinkieli. Opetushallitus.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/179673_oma_mieli_oma_kieli_1.pdf

[Poimittu 2.10.2024]

OPH. 2022. Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpide-esityksineen. Mo džii vel romani tšimb! Eläköön romanikieli!. Opetushallituksen raportit ja selvitykset 2022:6.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Suomen_romanikielen_elvytysohjelma_toimenpide-esityksineen.pdf

Pulma, P. 2014. Kaaleen kieli – kuoleva kieli?

<https://www.suomenpen.fi/panu-pulma-kaaleen-kieli-kuoleva-kieli/>

[Poimittu 2.10.2024]

Romanipolittinen neuvottelupäivä 24. - 25.9.2023 Joensuussa.

Stenroos, M. 2023. Suomen Romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2023-2030. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos & Romaniasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö Helsinki 2023

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164620>

Tuukkanen, P. 2012. Romanikieli on vaarassa kadota. YLE.

<https://yle.fi/a/3-6319825>

[Poimittu 2.10.2024]

YLE. 2011. Romanikieltä vaalitaan kielipesissä.

<https://yle.fi/a/3-5451570>

[Poimittu 5.10.2024]

ELOKUVA

Nijalesko skola

<https://www.youtube.com/watch?v=FmQ4oaZWalc>

Pedagogisen kehittämistehtäväni saa tekijänimelläni jakaa avoimesti aoe.fi-sivustolla ja artikkelin kirjoittajana olen huolehtinut ja vastaan artikkeliin liittyvien kuvien julkaisuluvasta.